

ГЕНЕЗА ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ ДОГОВОРУ ТАЙМШЕРУ: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ

Фатхутдінова Інна Володимирівна,

аспірантка

Науково-дослідного інституту правотворчості

та науково-правових експертиз

Національної академії правових наук України

У статті здійснено порівняльно-правовий аналіз становлення засад регулювання договору таймшеру. Встановлено, що передумовами для виникнення таймшеру є поява після Другої світової війни таборів відпочинку по пакетній системі у Великобританії. Виявлено, що у сучасному розумінні концепція таймшеру виникла у Європі в 60-х роках минулого століття у Швейцарії, а згодом поширилася і в інших європейських державах. Доведено, що першою формою таймшеру (ще має назву «фіксованого тижня») є така, яка передбачала, що споживач має право користування об'єктом (будинком, готельним номером тощо) на курорті у певний тиждень щороку протягом такої тривалості, яка передбачена договором.

Виявлено, що із 1970-х років таймшер почав активно розвиватися у США спочатку у вигляді «кондомініумів». Вказаний підхід передбачав спільну власність у будинку по фіксованих частках, що надавала право почергово кільком власникам займати квартиру щороку протягом певного часу (або через рік), періодично протягом того самого періоду часу. У 1970-х роках таймшер отримав новий розвиток і на європейських курортах (зокрема, в Іспанії, Шотландії та інших державах). На відміну від пакетних пропозицій, було запропоновано концептуально інший підхід – гарантовано якісне житло для відпочинку у чітко визначений час, яке не потребувало від власника затрат щодо управління та утримання.

Встановлено, що подальший розвиток таймшеру із 1990-х років ґрунтується на засадах консолідації бізнесу із ярко вираженим домінуванням великих готельних компаній, які пропонували таймшер із гнучкими та лояльними пакетами пропозицій до розміщення.

На рівні Європейського Союзу вперше директиву з метою захисту споживачів таймшеру було прийнято ще у 1994 році – Директиву 94/47/ЄС. Нині в ЄС діє Директива 2008/122/ЄС Європейського парламенту та Ради ЄС, яка була прийнята у тому числі через розвиток таймшеру і появу нових супутніх продуктів на ринку, що потребувало оновленого правового регулювання та посиленого захисту прав споживачів.

Проведене дослідження дозволило нам виділити такі чотири історичні періоди розвитку таймшеру в Україні та інших державах.

Ключові слова: таймшер, договір, захист прав споживачів, директива, ЄС.

Fathutdinova Inna. The genesis of the legal regulation of the timeshare contract: a comparative legal aspect

The article carries out a comparative legal analysis of the formation of the principles of regulation of the timeshare contract. It has been established that the prerequisites for the emergence of timeshare are the emergence after the Second World War of holiday camps according to the package system in Great Britain. It was revealed that in the modern sense, the concept of timeshare originated in Europe in the 60s of the last century in Switzerland, and later spread to other European countries. It has been proven that the first form of timeshare (also called "fixed week") is one that provided that the consumer has the right to use an object (house, hotel room, etc.) at a resort in a certain week every year for the duration stipulated in the contract.

It was found that since the 1970s, timeshare began to actively develop in the USA, initially in the form of "condominiums". This approach provided for joint ownership in the house in fixed shares, which gave the right to several owners in turn to occupy the apartment every year

for a certain time (or after a year), periodically during the same period of time. In the 1970s, timeshare received a new development in European resorts (in particular, in Spain, Scotland and other countries).

In contrast to the package offers, a conceptually different approach was offered – guaranteed quality housing for recreation at a clearly defined time, which did not require the owner to pay for management and maintenance.

It has been established that the further development of timeshare has been based since the 1990s on the principles of business consolidation with a pronounced dominance of large hotel companies, which offered timeshare with flexible and loyal packages of accommodation offers.

At the level of the European Union, for the first time a directive aimed at protecting timeshare consumers was adopted back in 1994 – Directive 94/47/EC. At the moment, Directive 2008/122/EC of the European Parliament and the Council of the EU is in force in the EU, which was adopted due to the development of timeshare and the appearance of new related products on the market, which required updated legal regulation and enhanced protection of consumer rights.

The conducted research allowed us to distinguish the following four historical periods of timeshare development in Ukraine and other countries.

Key words: *timeshare, contract, protection of consumer rights, directive, EU.*

Післявоєнна відбудова України має базуватися на європейських стандартах надання послуг у різних сферах, у тому числі туризмі. Наразі видається віддаленою перспективою розвиток туристичних послуг, але стійкість українців та незламне бажання свободи може стати причиною для багатьох туристів. З огляду на це необхідним є пошук нових форм туристичних послуг, щоб водночас і сприяли відновленню нашої держави. Таймшер може стати саме таким оптимальним інструментом, що буде відповідати сучасним тенденціям розвитку ринку туристичних послуг і водночас стимулювати відновлення України.

Для з'ясування сутності та правової природи таймшеру необхідно з'ясувати насамперед історико-правову генезу такого інституту.

Передумовами для виникнення таймшеру експерти вважають появу після Другої світової війни таборів відпочинку по пакетній системі. Так, у 1946 році Фред Понтін, Біллі Батлін і брати Уорнер розширили свої табори для відпочинку, щоб задовольнити відкладений попит у Великобританії на відпочинок після війни. Вказані підприємці вважали, що розширення сфери відпочинку можливе і діяльність їх таборів стала моделлю для сучасної індустрії пакетних відпусток, яка швидко поширювалася, у тому числі через розвиток цивільної авіації [1].

Більшість учених сходяться у позиції, що концепція таймшеру виникла у Європі в 60-х роках минулого століття. Так,

у 1963 р. у Швейцарії у Граубюндені два партнери побудували туристичний комплекс із тринадцяти об'єктів та першими почали продавати права на користування пакетами, запровадили можливість розірвання договору таймшеру [2]. У цей період у Сполученому Королівстві набуває популярності спільне використання будинків для відпустки, коли чотири сім'ї разом купували котедж для відпочинку, кожна з яких мала ексклюзивне користування майном протягом однієї з чотирьох пір року, можлива була щорічна зміна сезонів [3].

Вказані приклади стали передумовами виникнення першої форми таймшеру (ще має назву «фіксованого тижня»), яка передбачала, що споживач має право користування об'єктом (будинком, готельним номером тощо) на курорті у певний тиждень щороку протягом такої тривалості, яка передбачена договором. За такого підходу у споживача є щорічно один фіксований тиждень (наприклад, 32-й тиждень року), який він може використовувати до того часу, поки діє угода [4]. Вказаний вид таймшеру досі трапляється, але не є поширеним у сучасних умовах.

На ранніх етапах таймшер являв собою «договір про розміщення», предметом якого було право бронювання об'єкта нерухомого майна, що належало на праві власності оференту чи третім особам. Згодом з'явилися інтерпретації вказаного договору, що дозволили започаткувати «клуби відпочинку» [5].

У 1965 році вперше концепт таймшеру випробували у США, зокрема на Гаваях,

коли наприкінці жовтня 1965 року запровадив Hilton Hale Каанаралі на острові Мауї (Гаваї, на плантації Pioneer Mill площею 15 000 акрів), у якому було шість покупців. Майже у цей самий часовий проміжок Поль Дум'є з девелоперської компанії Société des Grands Travaux de Marseille розробив власну концепцію таймшеру для гірсько-лижного курорту у французьких Альпах. Їм вдалося переконати мандрівників, що придбати номер на його курорті набагато вигідніше з позиції ціни, ніж орендувати [2]. В історію туристичного бізнесу ввійшов його вислів: «дешевше придбати готель, аніж його орендувати» [6].

Із 1970-х років таймшер почав активно розвиватися у США, спочатку у вигляді «кондомініумів». Вказаний підхід передбачав спільну власність у будинку по фіксованих частках, що надавала право почергово кільком власникам займати квартиру щороку протягом певного часу (або через рік), періодично протягом того самого періоду часу. Створення першого готелю у США по концепту «кондотаймшер» (поєднує елементи кондомініуму та таймшеру) відбулося наприкінці 1960-х років на острові Кауаї.

Доволі відомим є також приклад компанії «Vacation Internationale» (Сіетл), яка наприкінці 1970-х прийняла європейську модель та створила перший курортний клуб у США. Був запроваджений підхід, коли споживач міг придбати членство у клубі, яке надавало право користування і проживання у тому житлі, яке компанія орендувала чи мала на праві власності. Спочатку сфера діяльності «Vacation Internationale» була регіональною, обмежувалася північно-західними територіями узбережжя Тихого океану [5]. Згодом такий досвід перейняли й інші підприємницькі структури у сфері туристичного бізнесу у США. Перша і найбільша на сьогодні компанія, що заснована на таймшері, – RCI – почала свою діяльність у 70-х роках, тоді ж і розпочала діяльність Interval International. Нині вказані компанії займають 99% на ринку таймшерів у сфері відпочинку у США [2].

У 1970-х роках таймшер отримав новий розвиток на європейських курортах (зокрема, в Іспанії, Шотландії та інших державах). На відміну від пакетних пропозицій, було

запропоновано концептуально інший підхід – гарантовано якісне житло для відпочинку у чітко визначений час, яке не потребувало від власника затрат з управління та утримання. Концепція була новою і не повністю зрозумілою для багатьох споживачів, що сповільнювало початкові продажі.

Таким чином, історично через традиційні уявлення на модель «права власності» забудовники та інвестори орієнтувалися на прив'язку будівлі до землі та оформлювали договори купівлі-продажу часток на нерухоме майно, або як спільну забудову з оформленням актів про передачу. До початку 1980-х років таймшер набув популярності на світовому ринку та передбачав модель «неподільної власності». Значна частка житлових будинків, готелів та мотелів продавалися, але з умовою «неподільної частки у праві спільної власності». Наприклад, якщо готель, який був заснований на договорі таймшеру, містив 50 номерів і фактичний відсоток використання 51 тиждень на номер, то продані частки становили 1/2550 неподіленої частки всієї будівлі (відомі як UDI) або міг рахуватися фактичний інтерес щодо використання частки у спільному об'єкті (1/51) [5].

Том Естман, досліджуючи таймшер на початку 1980-років, зауважив, що, виникнувши спочатку в Каліфорнії, на Гаваях, у Північній Кароліні, таймшер згодом поширився на курортах Міннесоти, Монтани та Південної Дакоти, якщо станом на 1976 рік кількість власників таймшеру становила приблизно 40 000 осіб, то на початок 1980 року їхня кількість зросла до понад 300 000, відповідно, продаж таймшеру вже «оцінювався як багатомільярдний бізнес, а розвиток правового регулювання за ним не встигав» [7].

У цей період з'являються і перші наукові дослідження інституту таймшеру. Серед них і опублікована праця у 1975 році у журналі «Cornell Hotel and Restaurant Administration Quarterly» Пітером М. Гуннаром «Відпускні облігації у фінансуванні курортних готелів» («Vacation Bonds in Resort Hotel Financing»). З 1980-х років кількість наукових досліджень інституту таймшеру зростає, з 1984 р. по 1986 р. було опубліковано тринадцять наукових праць [8].

Аналіз ринку таймшеру у США з 1980-х до 2000-х років показав відчутні структурні та капітальні зміни, якщо на початку більшість інвесторів були незалежними підприємцями, то вже з кінця 1980-х – початку 1990-х років на ринок виходять світові мережеві готельні компанії, які усвідомили вигідність пропозиції продажу права розміщення 50 і більше клієнтам, у тому числі такі як Marriott, Hilton, Hyatt, Wyndham та Disney.

У цей час відбуваються зміни і у таймшері, з'являються нові його різновиди, що включають більше гнучкості, зокрема, поряд із пропозицією «фіксованого періоду (тиждень чи більше)» з'являється «плаваючий період (тиждень чи більше)». «Плаваюча система» передбачає, що споживач має можливість вибору часового проміжку, коли можна скористатися своїм правом розміщення у туристичному об'єкті, у межах, визначених договором. При цьому на практиці були варіанти передбачення у договорах таймшеру умови про вибір часу або протягом календарного року, або сезону, але тривалість та об'єкт розміщення залишалися незмінними.

У 1992 році Disney уперше запропонував новий формат «гнучкого таймшеру із балами», за якого споживач не був обмежений структурою фіксованого або плаваючого тижня, натомість міг купувати бали у клубі відпочинку. Під час укладення договору за такою формою таймшеру споживач реєструвався у клубі відпочинку, купував бали. Придбані бали, своєю чергою, мали заздалегідь визначену еквівалентну вартість прав на користування таймшером. За таких умов споживач мав ще більшу свободу вибору, а також контролю над своїм форматом та часом відпочинку. Наприклад, міг придбати кількість балів для однокімнатного номера або для номера з двома спальними кімнатами, чи навіть вілли, так само від балів залежала кількість днів. Вказана система є доволі гнучкою для споживача, проте для надавача послуг таймшеру є складною в управлінні. Важливим є контроль за системою управління резервуванням, розмірами приміщень, тривалістю перебування, доступність місць для розміщення, завантаженість у певні сезони, порядок розподілу невикористаних балів тощо [9].

Таким чином, подальший розвиток таймшеру із 1990-х років ґрунтується на засадах консолідації бізнесу із ярко вираженим домінуванням великих готельних компаній, які пропонували таймшер із гнучкими та лояльними пакетами пропозицій до розміщення, що ще неможливо було уявити інвесторам на початку 1980-х років. Саме у цей період роль незалежних таймшер-девелоперів втрачається, натомість лідирують готельні компанії та консорціуми. У цей період також відбувається посилення захисту прав інвесторів, у тому числі з боку таких організацій, як Галузева торгова асоціація, Американська асоціація розвитку курортів.

На рівні Європейського Союзу вперше директиву з метою захисту споживачів таймшеру було прийнято ще у 1994 році – Директиву 94/47/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 26 жовтня 1994 року про захист покупців щодо певних аспектів договорів, що стосуються придбання права користування нерухомим майном на основі таймшеру [10]. Вказаний акт регламентував захист споживачів таймшеру в ЄС до 23 лютого 2009 р.

Директива 94/47/ЄС не призначалася для регулювання питань щодо того, якою мірою договори на користування одним чи декількома нерухомими об'єктами на основі таймшеру можуть укладатися у державах-членах ЄС чи встановлювати правову основу таких контрактів. Було підкреслено на рівні Директиви відмінність договорів таймшеру від оренди, у тому числі і в частині засобів платежу, а також широкій сфері застосування (готелі, житлові готелі та інші подібні житлові туристичні приміщення).

В Україні тільки після проголошення незалежності, переходу до ринкової економіки, гарантування свободи пересування почав розвиватися на нових засадах ринок туристичних послуг, появу пропозиції таймшеру на ринку туристичних послуг пов'язують із 90-ми роками ХХ століття. З 2000-х років з'являється і чимало судових проваджень про захист прав споживачів таймшеру. Доволі відомою є судова справа, яка у 2013 році розглядалася Шевченківським районним судом міста Києва щодо звинувачення групи осіб, які у проміжку 2001–2006 роки незаконно заволо-

діли коштами 131 особи (мільйон гривень) шляхом отримання «членських внесків за участь у туристичному клубі» [11].

Щодо правових засад регулювання таймшеру в Україні, то спеціальних окремих актів не розроблено. Можливість укладення договорів таймшеру як різновиду договорів про надання послуг до 2004 року регулював Цивільний кодекс УРСР, а з моменту набрання чинності ЦК України нині чинного і утвердження свободи договору, закріплення оновлених підходів до регулювання укладення договору про надання послуг, ринок таймшеру в Україні отримав нові можливості для розвитку. Водночас окремих норм про договір таймшер ЦК України не містить, так само як і Закон України «Про туризм», прийнятий 15 вересня 1995 р. Загальні інструменти захисту прав споживачів, у тому числі у сфері туризму, визначені в Україні Законом «Про захист прав споживачів» від 12 травня 1991 р.

У період між 2010 до 2016 років, за даними Американської асоціації розвитку курортів (ARDA), ринок таймшеру у США оцінювався в 9,6 мільярда доларів, охоплював 1570 курортів, і близько дев'яти мільйонів домогосподарств у США володіли таймшерами [12].

З 2009 році у європейських державах запроваджуються доволі жорсткі правові норми регулювання таймшеру, а також інструменти розгляду скарг, а також додаткові гарантії. Причиною появи таких національних норм про таймшер стало прийняття Європейської директиви про таймшер (повна назва – Директива 2008/122/ЄС «Про захист споживачів щодо певних аспектів таймшеру, контрактів на довгострокові відпустки, перепродаж та обмін») [13].

Директива 2008/122/ЄС Європейського парламенту та Ради ЄС була прийнята у тому числі через розвиток таймшеру і появу нових супутніх продуктів на ринку, що потребувало оновленого правового регулювання та посиленого захисту прав споживачів. Крім того, було виявлено низку нормативних прогалин, що створювали значні труднощі щодо захисту порушених прав. Задля підвищення правової визначеності, покращення функціонування внутрішнього ринку для спожи-

вачів та підприємців потрібне і подальше зближення національного законодавства держав-членів. Метою Директиви було належне врегулювання певних аспектів маркетингу, продажу та перепродажу таймшеру, а також довгострокових продуктів у сфері відпусток, а також обміну правами, що випливають з договорів таймшеру. Держави-члени ЄС можуть зберігати чи приймати таке національне законодавство, яке відповідає положенням цієї Директиви або певним її положенням стосовно операцій, що нею не охоплені. Для розмежування було передбачено, що ж слід розуміти під договором таймшеру, зокрема «такий договір передбачає багаторазове бронювання житла, включаючи готельні номери», підкреслено і відмінність договорів таймшеру від договорів оренди, оскільки останні стосуються одного безперервного періоду користування, а не кількох періодів.

Черговим ударом для ринку таймшеру стала пандемія COVID-19. До пандемії річний приріст доходу від таймшеру зростав 10 років поспіль з 2010 по 2019 рік. Після негативного впливу пандемії спостерігається тільки зростання продажів таймшеру на 67% між четвертим кварталом 2020 року та четвертим кварталом 2021 року [14].

Нині світовий ринок таймшеру становить 22,3 мільйона споживачів таймшеру, 5400 курортів у 121 країні світу. Північна Америка займає великий сегмент вказаного ринку таймшеру з майже половиною всіх курортів і приблизно двома мільйонами власників. Європа посідає друге місце серед найбільш домінуючих регіонів із приблизно 22 відсотками власників і понад 1350 курортами. Проведені дослідження європейського ринку таймшеру показали, що значна частка опитаних респондентів володіють нерухомістю на підставі договорів таймшеру в Іспанії (47,7% від загального обсягу таймшеру в Європі), Великій Британії (11,9% від загального обсягу), Італії (3,8%) та Фінляндії (3,6%). Серед усіх респондентів 22,3% скоротили свій таймшер на 11–15 років, тоді як 18,3% уклали договори на термін 16–20 років. Новою тенденцією в Європі є придбання поряд із туристичними об'єктами (59,8%) також офісних приміщень та торгових цен-

трів (22,1% власників таймшерів), що особливо поширено в Греції, Іспанії та Угорщині [15, с. 158].

В Україні на сучасному періоді розвитку таймшеру очікується удосконалення цивільно-правового регулювання вказаного інституту у рамках рекодифікації Цивільного кодексу України. Крім того, відбулася реформа законодавства про захист прав споживачів, Закон України «Про захист прав споживачів» 1991 року буде замінено новим законом, прийнятим 10 червня 2023 р. [16], в якому здійснено спробу імплементувати європейські стандарти у сфері таймшеру.

Проведене дослідження дозволило нам виділити такі історичні періоди розвитку таймшеру: 1) з 1960-х до кінця 1970-х років ХХ ст. характеризується виникненням таймшеру у вигляді «договору про розміщення», предметом якого було право бронювання на певний період (як правило, тиждень) одного чи кількох об'єктів нерухомого майна, які належали на праві власності оференту чи третім особам, а також поступовим його розвитком та поширенням у різних державах та

континентах; 2) з початку 1980-х років до кінця 1990-х років, вказаний період характеризується появою перших законодавчих актів про регулювання таймшеру, розвитком кондомініумів у США та поступовим переходом від моделі «фіксованого» та «плаваючого» таймшеру до «клубного відпочинку світового рівня», а також включенням українських споживачів до світового ринку таймшеру; 3) з початку 2000-х років і до 2019 р – період стрімкого розвитку ринку таймшеру, під час якого спостерігаються також зміни у правовому регулюванні з метою посилення захисту прав споживачів, розглядом численних судових справ у сфері захисту прав споживачів таймшеру, у тому числі в Україні; 4) з 2020 року і дотепер – сучасний період, що характеризується певною кризою на ринку таймшеру внаслідок пандемії, поступовим його відновленням та тенденцією до пошуку нових моделей таймшеру, впровадженням більшої гнучкості для реагування на глобалізаційні виклики в умовах цифровізації, а також удосконаленням нормативного регулювання таймшеру в Україні та інших державах.

ЛІТЕРАТУРА:

1. History of Timeshare. URL: <https://timeshareconsumerassociation.org.uk/history-timeshare/> (дата звернення: 19.11.2023).
2. Jordan Trask. The History of Timeshare Ownership. Part 1: 1960's and 70's. URL: <https://vacationownershipconsultants.com/history-of-timeshare-ownership-in-the-1960s-1970s/> (дата звернення: 19.11.2023).
3. History of vacation ownership. URL: <https://www.arubatsa.com/history-of-vacation-ownership/> (дата звернення: 19.11.2023).
4. Evolution of the Timeshare Industry. URL: https://booksite.elsevier.com/samplechapters/9780750679046/Chapter_1.pdf (дата звернення: 20.11.2023).
5. Arthur O. Spaulding Jr., Karen D. Dennison, Robert S. Freedman. Timeshares: History, Project Structuring, and Types of Plans. *Probate & Property Magazine*. May 01, 2022. URL: https://www.americanbar.org/groups/real_property_trust_estate/publications/probate-property-magazine/2022/may-june/timeshares-history-project-structuring-and-types-plans/#:~:text=Timesharing%2C%20as%20a%20concept%2C%20was,or%20even%20by%20third%20parties (дата звернення: 20.11.2023).
6. Brief History of the Timeshare Industry. URL: <https://www.mypcsnow.com/blog/2020/3/20/brief-history-of-the-timeshare-industry> (дата звернення: 20.11.2023).
7. Tom Eastman. Time Share Ownership: A Primer. *North Dakota Law Review*, 1981. Vol. 57. No. 2, Article 1. P. 151–162. URL: <https://core.ac.uk/download/pdf/322510899.pdf> (дата звернення: 20.11.2023).
8. Daniela Penela, Ana Isabel Morais, Amy Gregory. An analytical inquiry on timeshare research: A continuously growing segment in the hospitality industry. *International Journal of Hospitality Management*. Volume 76, Part A, January 2019. Pages 132–151 (дата звернення: 20.11.2023).
9. Evolution of the Timeshare Industry. URL: https://booksite.elsevier.com/samplechapters/9780750679046/Chapter_1.pdf (дата звернення: 20.11.2023).

10. Directive 94/47/EC of the European Parliament and the Council of 26 October 1994 on the protection of purchasers in respect of certain aspects of contracts relating to the purchase of the right to use immovable properties on a timeshare basis. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/ALL/?uri=CELEX:31994L0047> (дата звернення: 21.11.2023).

11. Як не втрапити в халепу з таймшером? URL: <https://brdo.com.ua/top/yak-ne-vtrapytyv-halupu-z-tajmsherom/> (дата звернення: 22.11.2023).

12. Grace Ordonez, Matthew du Mée. Timeshare Obligations, Regulations, and Challenges. URL: <https://www.naag.org/attorney-general-journal/timeshare-obligations-regulations-and-challenges/> (дата звернення: 22.11.2023).

13. DIRECTIVE 2008/122/EC OF THE EUROPEAN PARLIAMENT AND OF THE COUNCIL of 14 January 2009 on the protection of consumers in respect of certain aspects of timeshare, long-term holiday product, resale and exchange contracts. URL: <https://eur-lex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=OJ:L:2009:033:0010:0030:EN:PDF> (дата звернення: 23.11.2023).

14. Elvis Picardo. Timeshare: What It Is, How It Works, Types of Ownership. URL: <https://www.investopedia.com/terms/t/timeshare.asp> (дата звернення: 25.11.2023).

15. Isabel Cortés-Jiménez, Steve Pratt, Ilenia Bregoli, Chris Cooper. The European Timeshare Consumer in the Twenty-First Century. *Int. J. Tourism Res.* 14, 153–164. 2012. DOI:10.1002/jtr.843.

16. Про захист прав споживачів : Закон України від 10.06.2023 № 3153-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3153-20#Text> (дата звернення: 25.11.2023).